

Carl Gustaf Mannerheim, kovakuoriaiskreivi

Anto Leikola

Operetin maailmasta tunnemme mustalaisruhtinattaren ja ylioppilasparonin. Kovakuoriaiskreivi ei kuitenkaan ollut operettihahmo vaan yksi 1800-lukumme merkittävimmistä luonnontutkijoista. Hyönteistutkimusta aloitellessaan hän oli vasta vapaaherra, mutta kun hänen isänsä vapaaherra Carl Erik Mannerheim korotettiin valtiomiesansioistaan 1824 kreivilliseen säätyyn, sama arvo lankesi myös vanhimmalle pojalle, elokuun kymmenentenä 1797 syntyneelle Carl Gustafille. Kreivin arvo seurasi vain vanhinta miespuolista jälkeläistä, joten monista biedermeier-elämää kuvaavista piirroksistaan tunnettu veli, pankinjohtaja August Mannerheim, samoin kuin sotapäällikkönä, valtiomiehenä ja kansallissankarina mainetta niittänyt pojanpoika Carl Gustaf Emil Mannerheim saivat tyytyä vapaaherran arvoluokkaan.

Carl Erik Mannerheim oli aikoinaan kuunnellut itsensä Linnén luentoja Upsalassa, ja rakkauden kasvioppiin, tuohon "rakastettavaan tieteeseen", hän säilytti koko ikänsä. Mennessään 1796 naimisiin Turun maaherran tyttären Wendla Sophia von Willebrandtin kanssa hän oli jo ehtinyt osallistua Anjalan liittoon ja saada armahduksen kuolemantuomiosta sekä luopua sotapalveluksesta majurin arvoisena; myöhemmin hän osallistui tarmolla Suomen uuden suuri ruhtinaskunnan asioiden järjestelyyn ja toimi mm. 1820-luvun alkupuolella senaatin talousosaston varapuheenjohtajana, suunnilleen pääministeriä vastaavassa tehtävässä.

Carl Gustafin syntyessä hänen äitinsä oli vasta 18-vuotias, ja kreivitär elikin vielä useita vuosia esikoispoikansa jälkeen. Muita lapsia perheessä olivat pojat August Erik ja Johan Fridolf sekä tyttäret Gustava Maria Sofia ja Eva Wilhelmina Charlotta, jotka kumpikin vuorollaan menivät naimisiin "hänen hirmuisuutensa" Lars Gabriel von Haartmanin kanssa. Carl Gustafin tytär Anna puolestaan sai aikanaan aviomiehекseen mineralogi ja tutkimusmatkailija N. A. E. Nordenskiöldin. Mannerheimin perhe kuului siis monin tavoin Suomen johtaviin piireihin, eikä ihme että Carl Gustaf filosofiset ja juridiset opinnot suoritettuaan sijoittui 1819 Pietariin, aluksi Suomen asiain komitean kanslistiksi ja sitten ministerivaltiosihteeri Rehbinderin sihteeriksi. Myöhemmin, 1833, hänet nimitettiin Vaasan ja seuraavana vuonna Viipurin läänin maaherraksi, kunnes hänestä 1839 tuli Viipurin uuden hovioikeuden ensimmäinen presidentti. Tässä virassa hän toimi 9.10.1854 tapahtuneeseen kuolemaansa asti. Avioliitosta Eva Wilhelmina von Schantzin kanssa syntyi kaikkiaan kuusi lasta, joista kaksi poikaa ja kolme tyttäret eli aikuisiksi mutta vain Carl Robert vei Mannerheimin nimeä Suomessa eteenpäin.

Valeseppiä tutkimassa

Pietarissa oli tiedeakatemia ja Moskovassa tarmokkaasti toimiva luonnontutkijain seura, ja ylhäisön luontevin kieli ranska kelpasi myös luonnontieteessä kansainväliseen käyttöön. Tällä kielellä Mannerheim julkaisi useimmat tutkimuksensa, eikä saksakaan ollut hänelle tieteen kielenä vieras, mutta ensimmäisen hyönteistieteellisen tutkimuksensa hän julkaisi latinaksi. Jo varhain hän ryhtyi kirjeenvaihtoon ulkomaisten hyönteistieteilijöiden kanssa, ja lopulta hänellä oli kirjetuttavia toista sataa, joukossa kaikki Euroopan tärkeimmät kovakuoriaisten tuntijat. Sekä omilla keräilyillään että vaihdoilla hän kartutti jatkuvasti omaa kokoelmaansa, joka käsitti lopulta n. 20 000 lajia kovakuoriaisia ja runsaasti muidenkin hyönteislahkojen edustajia. Erityisen innostunut hän oli isoista ja kauniista kuoriaisista, kuten maakiitäjäisistä, sarvijääristä, lehtikuoriaisista sekä herkules- ja goljatkuoriaisista. Kuuluisan ranskalaisen keräilijän kreivi Dejeanin jouduttua 1840 myymään kokoelmansa – osina, sillä koko yli sadantuhannen yksilön "museolle" ei löytynyt ostajaa – myös Mannerheim kiiruhti mukaan, ja hän saattoi pienellä ylpeydellä kehaista, että se oli ainoa osa tästä laajasta kokoelmasta joka päätyi Venäjän valtakuntaan. Kerrotaan kuitenkin, että aina sijoitettuaan rahaa kovakuoriaisiin hän varoi mainitsemasta tästä tuhlauksesta vaimolleen!

Pietarilainen ympäristö ja laaja kirjeenvaihto oli epäilemättä omiaan kasvattamaan Mannerheimissa kansainvälistä, suorastaan globaalia näkemystä. Samaan aikaan kun hänen

opettajansa, eläin- ja kasvitieteen professori C. R. Sahlberg julkaisi väitöskirjasarjana Suomen kovakuoriaisia luetteloinutta laajaa teosta *Insecta Fennica*, joka itse asiassa oli mukaelma ruotsalaisen Leonard Gyllenhalin vastaavasta luettelosta, nuori Mannerheim kävi käsiksi yhden ainoan kuoriaissuvun, ns. valseppien (*Eucnemis*) kuvaamiseen ja järjestelyyn. Työ oli vielä mitoiltan pieni, mutta siinä oli esitelty 11 *Eucnemis*-lajia, joista kuusi oli tieteelle uusia; yksi näistä oli kunnioittavasti nimetty Sahlbergin mukaan.

Seitsemän vuotta myöhemmin, 1830, ilmestyi selvitys lyhytsiipisten laajasta ja tuolloin varsin heikosti tunnetusta heimosta, *Précis d'un nouvel arrangement de la famille des Brachélytres*. Mannerheim antoi ymmärtää, että kysymyksessä oli vain hänen oman kokoelmansa lajien luettelointi ja järjestäminen, mutta siihen sisältyneet 402 lajia antoivat hyvän mahdollisuuden lajien ja sukujen uudenlaiseen järjestelyyn. Kreivi Dejeanin luettelossa vuodelta 1821 ei lyhytsiipisiä ollut juuri enempää, vaikka siinä oli kuoriaislajeja kaikkiaan 6692. Mannerheim arveli, että lyhytsiipisten määrä kasvaisi piankin paljon suuremmaksi, etenkin kun Dejean oli jo kertonut museonsa koko lajimäärän nousevan yli 17 700 lajin. Mutta "lyhytsiipisten tapa elää sienissä, tunkioissa, lannassa ja raadoissa on luullakseni aiheuttanut sellaista torjuntaa, että niitä ei ole kerätty enemmälti. Näiden hyönteisten värien ja muotojen yksitoikkoisuus on myös heikentänyt luonnontutkijoiden niille omistamaa huomiota, ja niiden äärimmäinen pienuus, joka pakottaa meidät tutkimaan niitä suurennuslasilla, on epäilemättä vielä enemmän estänyt niitä pääsemästä tutkimusten kohteeksi." Nykyään tiedämme, että Mannerheim oli todella tullut pureutuneeksi koko kovakuoriaisten lahkoon ei vain yhteen vaikeimmista vaan myös yhteen suurimmista heimoista, jonka jäseniä nykyään tunnetaan maailmasta yli 20 000 lajia ja Suomestakin lähes tuhat. Mannerheimin kirjallinen tuotanto käsittää viitisenkymmentä kirjoitusta, joiden aiheena ovat jokseenkin pelkästään kovakuoriaiset, hyönteistieteilijät ja hyönteistieteelliset tutkimukset. Lyhytsiipistyön rinnalla niistä nousee merkittävämmäksi selvitys Alaskan kovakuoriaisista, *Beitrag zur Kaefer-Fauna der Aleutischen Inseln, der Insel Sitkha und Neu-Kaliforniens*. Alaskahan kuului vuoteen 1865 asti Venäjän keisarikuntaan, ja mm. suomalainen kapteeni - sittemmin amiraali – Etholén oli ollut sen käskynhaltijana. Mannerheim ei koskaan itse käynyt noilla kaukaisilla seuduilla, mutta hänen 1843 ilmestynyt tutkimuksensa oli ensimmäinen perusteellinen kuvaus "Aleuttien saarten, Sitkan saaren ja Uuden-Kalifornian" kovakuoriaisfaunasta. Myöhemmin Mannerheim täydensi työtään kolmella "Nachtragilla", mm. R. F. Sahlbergin, Uno Cygnaeuksen, H. J. Holmbergin ja Fr. Frankenhaeuserin lähettämien näytteiden pohjalta. Kaikkiaan oli Alaskasta ja Aleuteilta näin tavattu 540 kovakuoriaislajia, joista tieteelle uusia oli 149, ja niistä Mannerheimin itsensä kuvaamia oli yli sata. Tällä tutkimussarjallaan suomalainen kreivi jätti nimensä pysyvästi Yhdysvaltain luonnontutkimuksen historiaan!

Virkatoimet haittaavat

Useammassa kuin yhdessä kirjoituksessaan Mannerheim valitti virkatoimien vievän aikaa entomologialta. Jo 1834 hän saattoi todeta: "Hyönteistiede, tämä luonnonhistorian osa, jolle en lakkaa omistamasta sitä vähäistä joutoaikaa, jonka nykyinen tehtäväni läänin kuvernöörinä minulle antaa". Muutamaa vuotta myöhemmin hän lupasi jatkaa kuvauksiaan petokuoriaisista, "niin pian kuin ne lukuisat tehtävät, joita paikkani valtionhallinnossa asettaa, antavat minulle mahdollisuuden viljellä entomologiaa hieman paremmalla ajalla kuin olen viimeksi kuluneiden vuosien aikana voinut tehdä". Niinpä *Societas pro Fauna et Flora Fennica* oli täysi syy kirjoittaa Floran päivänä 1836:

"Korkeasti Kunnioitettu Herra Kreivi, Maaherra ja Ritari! Pro Fauna et Flora Fennica -seura, joka on saanut kunnian vastaanottaa Herra Kreiviltä ja Maaherralta lahjaksi 209 lajia ja muunnosta Seuran hyönteiskokoelmasta puuttuvia kovakuoriaisia, haluaa esittää Herra Kreiville ja Maaherralle sen johdosta nöyrimmän kiitoksensa. Tämän runsaan lahjoituksen tulee olla Seuralle sitäkin kalliimpi, kun se ei Herra Kreivissä ja Maaherrassa kunnioita vain vanhinta kutsuttua jäsentään vaan myös yhtä isänmaan merkittävimmistä luonnontutkijoista. Samalla kun Seura pyytää kunniaa saada todistaa Herra Kreiville ja Maaherralle sitä todellista kunnioitusta, jota Herra Kreivillä ja Maaherralla on sekä Seuran että jokaisen luonnontutkijan kohdalta oikeus odottaa, uskaltaa Seura tähän lisätä sen toivomuksen, että Herra Kreivin ja Maaherran laajat velvollisuudet Valtiota

kohtaan eivät tulevaisuudessa kokonaan riistäisi Tieteeltä niitä runsaita hedelmiä, joita se saattaa toivoa Herra Kreivin ja Maaherran tutkimuksista ja toiminnasta."

Allekirjoittajina olivat seuran puheenjohtaja professori C. R. Sahlberg ja sihteeri J. Ph. Palmén. Mannerheim ei suorastaan kuulunut seuran perustajiin, mutta hän oli liittynyt mukaan jo perustamisvuonna 1821. Mannerheimin arvostusta seuran piirissä kuvastaa Magnus von Wrightin huomautus päiväkirjassaan 26.5.1848: "Fauna mötet idag illustrerades af Grefve Mannerheims närvaro". Suomen Tiedeseuran jäsen Mannerheimista tuli niin ikään sen perustamisvuonna 1838, ja jo seuran Acta-sarjan ensimmäiseen niteeseen hän antoi julkaistavaksi ranskankielisen selontekonsa eräästä uudesta brasilialaisesta seppälajista, mihin liittyi seppien heimon systematiikan yleisempiin tarkastelu. Mannerheim kuului kuitenkin Tiedeseuran piirissä niihin, jotka vastustivat pontevasti maisteri J. H. Eklöfin kirjoituksen "Jäänlähtö-aiat Kokemäen virrassa vuosina 1801-1849" julkaisemista samassa sarjassa, sillä vaikka hän ajoikin suomen kielen asiaa sekä Viipurin hovioikeudessa että Viipurin suomalaisen kirjallisuuden seurassa, hän katsoi että tieteelliset tutkimukset oli julkaistava tieteeseen, ei rahvaan kielellä. Snellmanilainen fennomania ei saanut aristokraattisesta Mannerheimista kannattajaansa.

Mannerheim kirjoitti 1844 Moskovan luonnontutkijain seuran näkyvimälle kuuluisuudelle Fischer von Waldheimille kohtaamisestaan Ruotsin sisäministerin Fahraeuksen kanssa: "Kävin tapaamassa Hra de Fahraeusta melkein joka päivä, ja on todella ihailtavaa nähdä että mikään ei ole voinut hämmentää häntä näissä entomologisissa tutkimuksissa, eivät edes ne vakavat toimet joita hänen on suoritettava tärkeällä paikallaan sisäministerinä; tämä osoittaa millaista virkistystä entomologia voi meille suoda." Eläintieteen professori Alexander von Nordmann, Mannerheimin vanha ystävä, sovitti muistokirjoituksessaan 1855 nämä sanat Mannerheimiin itseensä. John Sahlberg, tunnetun entomologidynastian kolmannen polven edustaja, kirjoitti puolestaan Mannerheimista, jota hän tuskin itse juuri muisti mutta josta hän oli varmasti kuullut paljon isältään R. F. Sahlbergilta:

"Kreivi Mannerheim oli niitä ei kovin harvinaisia henkilöitä, jotka uutteran ja huolella hoidetun virantoimituksen ohella ovat pystyneet säilyttämään intressinsä sitä tiedettä kohtaan jonka he nuoruudessaan ovat lämmöllä omaksuneet. Hänessä tämä rakkaus oli jopa niin voimakas, että hän jatkuvasti uhrasi jokaisen vapaahetkensä aina lapsuudestaan asti innolla harrastamalleen hyönteistieteelle, erityisesti kovakuoriaistutkimukselle. Missä hyvänsä hän oleillikaan, hän etsi tilaisuutta retkeillääkseen vapaassa luonnossa, syventyäkseen entomologiseen kirjallisuuteen sekä järjestääkseen, kartuttaakseen ja muokatakseen kokoelmaansa, joka pian käsitti hyönteisiä kaikilta maailman kulmilta. Jo varhain aamulla ja samoin myöhään illalla hän oli työssä, ja tästä työstä tuli hänelle niin rakasta, että se korvasi runsain määrin kaikki maailmalliset hovit ja houkutukset. Siksi häntä ei koskaan nähty teatterissa, oopperassa, konserteissa, tanssiaisissa ja muissa vastaavissa tilaisuuksissa, mutta hänellä oli epätavallinen kyky kerätä ympärilleen ystäviä, jotka jakoivat hänen kiinnostuksensa kovakuoriaisten keräämiseen ja tutkimiseen. Ja näissä piireissä hän oli aina johtava ja opettava päähenkilö."

Mannerheim itse saattoi puolestaan kirjoittaa kesän 1844 keruutyöstä:

"Kun tietyt seikat olivat estäneet minua asettumasta maaseudulle ennen heinäkuun alkua, en ole voinut hyödyntää hyönteispyyntiäni toukokuussa ja kesäkuussa kuin muutamina päivinä, ja juuri näinä kuukausina meidän seuduillamme useimmat hyönteiset kehittyvät ja niitä voi silloin saada runsaimmin. Mutta huolimatta tästä pienestä vastoinkäymisestä sekä koko heinäkuun ajan esiintyneistä haitallisista lämpötilan vaihteluista kovakuoriaissaaliini on tänä vuonna ollut runsaampi kuin minään aikaisempana vuotena pitkän entomologisen urani aikana. Varsinkin elokuussa ja monina syyskuunkin päivinä meillä on tänä vuonna ollut kauniimpi ilma kuin eteläisen Euroopan maissa, mikä on suuresti suosinut keräilyäni, joskaan en ole lyönyt sitä laimin sateisinakaan päivinä, niin että voisin soveltaa entomologiseen toimintaani kauniin sään aikana latinalaista sananpartta nulla dies sine linea; olen saanut melkein joka päivä jotain kiinnostavaa ja usein satojakin yksilöitä saman

päivän aikana."

Kovakuoriaiskreivin kokoelma

Näin voivat hyönteiset viedä miehen mennessään - ja kaupanpäällisiksi antaa hänelle kuolemattoman kuuluisuuden, mitä korkeankaan virkamiehen ja lakimiehen ura tuskin olisi voinut tarjota. Mannerheimin kuoltua hänen leskensä tarjosi hänen kokoelmaansa Helsingin yliopistolle lunastettavaksi 800 hopearuplan hinnasta. Konsistori hylkäsi tarjouksen, mutta keisari ilmoitti katsoneensa hyväksi sallia kokoelman ostamisen ja myönsi samalla tähän tarkoitukseen korottoman lainan. Entomologi Fredrik Wilhelm Mäklin, tuleva eläintieteen professori, jota Mannerheim oli arvostanut suuresti, huolehti kokoelman kuljettamisesta Viipurista Helsinkiin. Myöhemmin Pietarin tiedeakatemia olisi halunnut hyönteiset itselleen, mutta hanke onnistuttiin torjumaan, ja nykyään Mannerheimin kokoelma on Helsingin yliopiston eläinmuseon suurimpia aarteita.

Kun itse koululaisena keräsin kovakuoriaisia, tuntui luontevalta, jopa itsestään selvältä, että moni laji kantoi Mannerheimin nimeä. Vasta myöhemmin opin tietämään, että kysymys ei ollut Suomen Marsalkasta vaan hänen isoisästään.

"Kovakuoriaiskreivi" Carl Gustaf Mannerheimia ei todellakaan ole aihetta muistaa vain marsalkan sukulaisena, sillä omana itsenään ja omalla oikeudellaan hän kuuluu 1800-luvun luonnontieteemme loistavimpiin hahmoihin, yhtenä sen harvoista todella kansainvälisistä nimistä.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston oppihistorian emeritusprofessori. Kirjoitus perustuu esitelmään Suomen Oppihistoriallisessa Seurassa 24.9.

